

DERYWATY FORMALNE ROSYJSKICH PRZYSŁÓW

W polskiej tradycji językoznawczej termin *derywacja* posiada następującą definicję: <łac. *derivatio* ‘odwrócenie biegu (wody)’> **1. jęz. a)** ‘tworzenie wyrazów pochodnych od wyrazu podstawowego, dokonywane zwykle za pomocą dodawania przyrostków i przedrostków lub przez odrzucenie części wyrazu’. **b)** ‘w gramatyce generatywnej: rozwijanie zdania’ [Uniwersalny 2005].

W językoznawstwie rosyjskim natomiast *derywacja* to (от лат. *derivatio* – ‘отведение; образование’) – ‘процесс создания одних языковых единиц (дериwатов) на базе других, принимаемых за исходные, в простейшем случае – путем «расширения» корня за счет аффиксации или *словосложения*, в связи с чем Д. приравнивается иногда к словопроизводству или даже *словообразованию*’ [Лингвистический, 1990: 129].

Słownik lingwistyczny Jarcewa prezentuje szerszą definicję *derywacji*. Jest ona rozumiana ‘как обобщенный термин для обозначения словоизменения (inflection) и словообразования (word-formation) вместе взятых, либо как название для процессов (реже результатов) образования в языке любых вторичных знаков, в т.ч. предложений (р. *знак языковой*)’ [Лингвистический, 1990: 129]. Nowoutworzone znaki językowe można objaśnić za pomocą elementów, które przyjmujemy za podstawowe lub które mogą być wyprowadzone poprzez użycie określonych reguł, operacji, procedur.

Dla niniejszego artykułu i prowadzonej analizy wybraliśmy drugą, szerszą definicję *derywacji*, rozpatrujemy tutaj *znaki językowe* języka rosyjskiego – *zдания- przysłowia*, a także znaczące elementy (*konstrukty*) i ich składowe (jako *znaki językowe niższego rzędu*).¹ Funkcjonując w żywym współczesnym języku są one jednocześnie relikami pewnej utrwalonej w czasie (jak i poza nim) formacji kulturowo-językowej danego narodu, którą można określić jako *semantyczny język folkloru*.

Język folkloru jest określonym metaznakowym systemem znajdującym się ponad poziomem werbalnym, u podstaw którego leży archaika mitologicznych wyobrażeń społeczności kulturowo-narodowej. Dla tego systemu ważne są nie tylko leksemy, wykorzystywane dla stworzenia i organizacji *tekstu tradycyjnego*² (folklorystycznego), ale również ich semantyka w metajęzykowym kontekście folkloru.

Semantykę konkretnego leksemu można określić jako *tradycyjny sens* metajęzykowy. Jest on aktualny tylko w kontekście tradycji folkloru, można go uznać za elementarną jednostkę *metajęzyka tradycji folkloru* lub właśnie *języka mitologicznego*, a także za elementarną jednostkę *języka folkloru* realizowanego w *tekstach tradycyjnych*. Tym samym niewerbalny sens (sens mityczny jako metaznak³) jest realizowany na poziomie języka folkloru jako sens werbalny (leksemy tradycyjnego repertuaru⁴). Właśnie dlatego *język folkloru* należy określić jako *język semantyczny*.⁵

Język folkloru będąc określonym systemem metajęzykowym, na poziomie werbalnym jest sztywną strukturą. Nie odzwierciedla współczesnego stanu dyskursu, ale chroni i przekazuje dawne formy komunikacji, nierzadko obleczone w skostniałe tradycyjne formuły. Właśnie takie są *teksty-przysłowia*. W naszym przypadku *język folkloru* przekazuje archaikę *wypowiedzi-paremi* – w ich składni, logice, semantyce.

Rozpatrując rosyjską *paremię* jako *wypowiedź w języku folkloru*, jak pokazuje analiza całokształtu wybranych tradycyjnych tekstów, możemy zauważyć, z jednej strony pewną ilość *inwariantów* przysłów, a także określić i opisać derywacyjne formy każdego takiego *przysłowia-inwariantu*. Jedną złożoność tego procesu tkwi w tym, że *paremia* jest *znakiem językowym* –

¹ W tym opracowaniu kierujemy się metodą analizy i opisu zdania-wypowiedzenia, które znajdujemy u E.V. Paduczewej. Niektóre z jej prac, z których korzystamy w niniejszej analizie podajemy w bibliografii.

² Ich ilość w każdym języku folkloru jest ograniczona.

³ Określamy go również w innych pracach jako *sens tradycyjny* (*традиционный смысл*) i elementarną jednostkę *metajęzyka folkloru* (*метаязыка фольклорной традиции*).

⁴ Określamy je jako *realizacje werbalne* każdego *sensu tradycyjnego* w kontekście folklorystyczno-językowego doświadczenia społecznego.

⁵ O tym, np.: [Червинский 1989].

zdaniem lub częścią zdania, zamkniętym lub otwartym wypowiedzeniem. Dlatego też dla celów niniejszej analizy jako *invariant* można przyjąć różnorodne werbalne aspekty tego samego wypowiedzenia. Tak więc dla *tekstów - paremii* można wyodrębnić następujące derywacje: 1) *składniowe*, 2) *gramatyczne*, 3) *semantyczne*, 4) *stylistyczne*, 5) *leksykalne*, a także 6) *typu mieszanego*.

1. *Derywacje składniowe*. Należy je rozpatrywać na materiale paremiologicznym jako ‘процессы (а затем результаты) образования вторичных (языковых) знаков’ [Лингвистический, 1990: 129] w języku folkloru, *zdań* lub *stałych związków wyrazowych*. Procesy te w danym przypadku mogą być nie tylko różne, ale również różnokierunkowe.

Ponieważ derywacje typu składniowego na tle rosyjskiej paremiologii są wg nas najbardziej złożone, dla ich wydzielenia i typologii (jako skutek złudnego podobieństwa różnych invariantów), spróbujemy omówić je bardziej szczegółowo. Zwrócimy uwagę także na to, iż każdemu invariantowi odpowiada w tradycji wiele przysłów i każda z tych jednostek posiada *warianty – składniowe* (1), bądź *gramatyczne* (2), bądź *semantyczne* (3), bądź *stylistyczne* (4) bądź też *leksykalne* (5), a najczęściej *typu mieszanego* (6).

1.1. Poniżej prezentujemy schematycznie *invariant-1*: A ← B.

To samo przysłowie może w zapisie graficznym posiadać kilka wariantów. Dla przykładu podajemy dwa takie *teksty-warianty*: 1) *Подбери губы-те*, (A) ← *городничий едет*. (B) 2) *Подбери губы-те*: (A) ← *городничий едет*. (B) Oba posiadają znaczenie ‘полно дуться, сердиться’, a także ‘спрячь-ка свой нор, не показывай характер, обуздай-ка излишний гонор’. Te warianty tekstu pojawiają się u W.I.Dala, wyrażają różne odcienie znaczeniowe wypowiedzi. Nazwiemy je umownie w tym konkretnym przypadku *kontekstowo-intonacyjnymi*. W drugim wariancie, za pomocą takiego znaku jak dwukropek wzmacniane są znaczenia przyczynowo-skutkowe obu części wypowiedzi. Pierwszy wariant natomiast wskazuje raczej na jednoczesność działania: *подбери, едет*.

Gdyby istniał wariant trzeci, w którym obie części wypowiedzi dzieliłby myślnik, to taki składniowy derywat oznaczałby kolejność działań: (*уже*) *подбери – (вот-вот) едет*. Ale wtedy, przy całkowitej identyczności formy werbalnej przysłowia, mielibyśmy do czynienia z *invariantem-1a* (jako podtypem pierwszego): A → B.

Tekstami-wariantami dla ostatniego invariantu będą następujące: 1) *Андроны едут*, (A) → *когда-то буду!* (B) 2) *Крестись —* (A) → *Андроны едут*. (B) Drugi tekst przysłowia podaje Dal jako wariant kurski. Z punktu widzenia tradycyjnej paremii podobne warianty tego samego invariantu można (choć w tych przypadkach ma to charakter umowny) odnieść do derywacji typu składniowego.

Często w przypadku przysłów spotykamy się też z derywacjami składniowymi *invariantu-2*: Nie A(,) – B.

Porównajmy *warianty składniowe* jednego przysłowia: 1) *He теснота* (A) *зубит*, – – *лихота* (B).⁶ 2a) *He теснота* (A) *зубит*, – – *а лихота* (B). 2b) *He теснота* (A) *теснит*, – – *а лихота* (B). Możliwy jest również i inny wariant, który nie występuje u Dala: 3) *He теснота* (A) *зубит*, – – *но лихота* (B). *Warianty 1, 2a, 3* są właściwie derywatami składniowymi jednego invariantu – *invariantu-2*: 1) Nie A, – – B; 2a) Nie A, – – a B; 3) Nie A, – – ale B.

Jednak *warianty 2a i 2b*, jako derywaty tego samego *invariantu-2*, nie są derywatami składniowym, ale *leksykalnymi*. W tekstach-przysłowiach następuje tu różnorodność jednego z podstawowych leksemów: *зубит – теснит*. Pierwszy z nich jest wyraźnie bardziej nacechowany emocjonalnie.

Tak więc wariant 2a) *He теснота* (A) *зубит*, – – *а лихота* (B) i wariant 2b) *He теснота* (A) *теснит*, – – *а лихота* (B) są wersjami tekstowymi poziomu werbalnego *invariantu-2* (Nie A – – B), ale już z *derywatami leksykalnymi* (5), o których jeszcze powiemy. Są to *derywacje typu mieszanego* (6): *składniowe + leksykalne*, w kontekście tego samego paremiologicznego invariantu.

1.2. W związku z przedstawionym materiałem należy wziąć również pod uwagę takie *derywacje składniowe* (1) jak warianty *pełnych zdań-paremii* lub *znaków językowych* w szerokim rozumieniu (1.2), a także znaczących jednostek-konstruktyw, ich składowych lub *znaków językowych* niższego rzędu (1.3). Prostymi przykładami możliwych wariantów przysłów są na

⁶ W tym przypadku możliwy jest również inny zapis wariantu składniowego: *He теснота зубит – лихота*.

przykład dla *inwariantu-3*, następujące przysłowia: 1a) *Спит лиса да видит курицу*. 1b) *Спит сова да видит курицу*. 2a) *Лиса спит, а кур видит*. 2b) *Сова спит, а кур видит*. 3a) *Спит лиса, а во сне кур считает*. 3b) *Спит лиса, а во сне кур щиплет*. 4) *Кошка спит, а мышей видит*. Oczywiście są derywacje leksykalne (5) – *лиса = сова = кошка; видит (во сне) = считает = щиплет*. A w przypadku przykładów 1 (a, b) i 2 (a, b), 3 (a, b), 4 – także derywacje składniowe (1).

Leksykalno-semantyczne (5 i 3) derywacje w tekście tradycyjnym (przysłowie, bajka, pieśń) możliwe są wyłącznie w tym przypadku, jeśli podstawą takiej zamiany jest wspólny *invariant* – tzn. ten sam *tradycyjny sens*, realizowany w tych konkretnych leksemach, które w tradycji folkloru posiadają sens mitologiczny.

Należy jednak podkreślić, iż derywacjami dla rozpatrywanego przez nas wyżej *inwariantu-3* nie są teksty różniące się między sobą semantycznie i składniowo, typu: 1) *Дурак спит, а счастье в головах лежит*. 2) *У вора заячье сердце: и спит и видит беду*. 3) *Одним ухом спит, другим слышит*. 4) *Спит собака, а во сне и хвостом вертит и влзаивает*.

Interesującą formą *derywacji składniowych* (1) w połączeniu z *derywacjami semantycznymi* (3) i *leksykalnymi* (5) w rosyjskich przysłowiaach jest taka, kiedy dla różnych przysłów stała jest tylko jedna część (jako część najbardziej znacząca, *konstrukt A*), inna połowa różni się w mowie, nie naruszając sensu przysłowia. Zmienne części danego *inwariantu-4* (jako elementy derywacji, *konstrukt B*) wnoszą dodatkowe znaczenie.

Warto podkreślić, że niezmienny, główny znaczeniowy element, o którym mówimy, nie ma w przysłowiu ściśle określonego miejsca 1a) *Брюхо - не лукошко*: (A) → *под лавку не сунешь*. (B) gdzie A – ‘брюхо есть просит, пустое и вместительное’, a B – ‘под лавку не спрячешь его и о голоде не забудешь’, na przykład, ‘голодному не уснуть (на лавке)’. 2b,) *Голод не тётка*, (B) ← *брюхо не лукошко*. (A) Gdzie A – ‘брюхо есть просит, пустое и вместительное’, a B – ‘о голоде не забудешь и сам он ничем не накормит, он тебе не добрая тётка’, na przykład, ‘пирожка не даст’. 2b,) *Голод не тётка*, (B) ← *душа не сосед (не уйдёшь)*. (A) Gdzie A – ‘душа есть просит, от нее и голода не избавишься (как от надоедливого соседа)’, a B – ‘о голоде не забудешь и сам он ничем не накормит, он тебе не добрая тётка, пирожка не даст’. 2b₃, 2b₄, 2b₅) *Голод не тётка (не тётца, не кума)*, (B) ← *пирожка не подсунет*. (A) Gdzie A – ‘от голода не избавишься, он тебе не добрая тётка’, a B – ‘о голоде не забудешь и сам он ничем не накормит, пирожка не даст’.

Porównajmy derywaty wcześniejszego *inwariantu* z przysłowiami, które są całkowitymi lub częściowymi składniowymi odpowiednikami przytoczonych wyżej przysłów, jednakże wywodzącym się od semantycznie innych *inwariantów* tradycji folkloru: 1) *Работа не волк*, (B) → *в лес не убежит*. (A) Gdzie B odnosi się do powiedzenia ‘*волк дорогу перебежит — к счастью*’, przy braku równości w semantyce *волк = / = работа*, a A – jest semantycznym wskaźnikiem «постоянства», ze znakiem plus. 1b) *Работа не чёрт, в воду не уйдёт*. To samo występuje w przypadku braku równości *чёрт = / = работа* i semantycznej tożsamości *лес = вода* (jako ‘przeźreń niecharakterystyczna dla człowieka, nie należąca do niego’). 2) *Счастье, что волк*: (B) → *обманет да в лес уйдёт*. (A) Gdzie B można odnieść do powiedzenia ‘*волк дорогу перебежит — к счастью*’, przy równości *волк = счастье*, a A – występuje jako semantyczny wskaźnikiem ‘постоянства’, ale w odróżnieniu od *прysłовия 1*, ze znakiem minus.

Do *inwariantów* różniących się semantyką należą także następujące przysłowia: 1a, 1b) *Как волка ни корми, он всё к лесу (в лес) глядит*. 2) *Суббота не работа: помой, да помажь, да и спать ляжь!* W ostatnim przysłowiu rosyjskojęzycznej żydowskiej tradycji *суббота* (zaczyna się w piątek, o którym jest mowa) = / = *работа* nie są równoznaczne w swojej semantyce, ponieważ w tym przypadku taka nierówność równoznaczna jest innej równości: *суббота = (полный) отдых*, kiedy przez prawo religijne ‘zakazane jest 39 rodzajów prac’.

Od różnych *inwariantów* pochodzą dwa kolejne przysłowia, na pierwszy rzut oka składniowo i semantycznie podobne: 1) *Напустил, что волк*, (B₁) *пакостлил, что кот*. (A₁) 2) *Блудлив, что кошка*, (A₂) *а труслив, как заяц*. (B₂) Tak, *волк* i *заяц*, podobnie jak i mityczne *авось(ка)* i *небось(ка)*, w języku folkloru tworzą semantyczną opozycję cech *нальий – робкий*, *неосторожный – осторожный*. Podobnie leksemu *кот – кошка* są przeciwstawne wg cechy płci, a co za tym idzie, gramatyki (jako derywacje typu gramatycznego), 2). W paremiologii cechy *пакрстлив(а) – блудлив(а)* w takim samym stopniu odnoszą się do jednego jak i do drugiego.

Ale w danych przypadkach ważna jest aktualizacja konkretnej cechy (jako derywacji typu semantycznego, 3).

Dla folkloru ważna jest też semantyczna identyczność *волк = кот* (derywacje leksykalno-semantyczne, 5 i 3; szczególnie w bajce i pieśni). Jednak takiej oczywistej identyczności nie ma pomiędzy *кошкой* и *зайцем*. Natomiast mięso *кошки* i *кролика* lub *зайца* nie różni się smakiem ani wyglądem, dlatego też w tradycji (w ogólnoeuropejskiej tradycji językowo-kulturowej) zwraca uwagę inna identyczność: *кошатина = крольчатина = зайчатина*. Wystarczy przypomnieć francuskie *ragu из фальшивого зайца*, tzn. *из кошатины* (mięsa złapanego i zabitego kota).

Przytoczymy jeszcze kilka przykładów tekstów, których sensy semantyka jest zbliżona, mają też określone podobieństwo składniowe. Nie są derywatami, ponieważ pochodzą od różnych inwariantów: 1) *Кто вино любит, тот сам себя губит*. (Inwariant-5.) 2) *Дураку воля, что умному доля: сам себя губит*. (Inwariant-6.) 3) *Воля губит, неволя изводит*. (Inwariant-7.) Leksem *губит*, który jest znaczącym metaznakiem różnych tradycyjnych zdań, jest jednocześnie realizacją różnych odcieni jednego *sensu tradycyjnego* (destrukcja jako koniec siły życiowej, życiowego potencjału).

Dla inwariantu-5 derywatami semantycznymi (3), a po części również leksykalnymi (5) są też następujące przysłowia: 1a) *Вино ремеслу не товарищ*. 1b) *Вино уму не товарищ*. 1b₁) *Вино с разумом не ладит*. 1c) *Испей винца, позабудь отца!* 2) *Вино друг: обойдет вокруг* (обманет). 3) *Вино вино творит*. 3b₁, 3b₂) *Не винит вино, винит пьянство* (wariant: *а винопийство*). 4) *Потерял честь вином*.

Jako derywaty jednego inwariantu można przyjmując również teksty typu trzeciego (inwariant-7), są nimi: 3a) *Воля губит, неволя изводит*. 3b) *Неволя крушит, а воля губит*.

1.3. W tekstach paremiologicznych derywacji mogą podlegać również stałe związki wyrazowe, na przykład: 1a) *Так пьян, что через губу не плюнет*. 1a₁) *Пьяный дальше губы не плюнет*. 1a₂) *Пьяный через губу не плюнет*. 1b) *Пьяный не свистнет*. W tych przykładach spotykamy zarówno składniowe (1) i leksykalne (5) derywacje jak i derywacje gramatyczne (2). Różna jest także *semantyka* wypowiedzi (3) zbliżonych formalnie i znaczeniowo.

1.4. Od jednego inwariantu mogą pochodzić również przysłowia zawierające derywaty składniowe jako fragment całego zdania-wypowiedzi. Dla przykładu weźmy inwariant-8: аль – А?

Derywatami dla tego inwariantu są z jednej strony następujące przysłowia (jako tradycyjne konstrukcje składniowe): 1) *Аль чарой зелена вина кто обнёс тебя?* 2) *Аль мне не людская часть?* 3) *Аль на нашу денежку прах пал?* 4a) *Аль глаза отсидел?* 4b) *Аль глаза в очешник схоронил?* 4a₁) *Аль ты уши отсидел?* 4b₁) *Аль ты бородой оброс, не слышишь?* 5) *Аль тебе в лесу лесу мало?* 6) *Аль в людях людей нет?* 7) *Аль ты слова не доищешься?* 8) *Аль я сосновый пол протоптала, дубовы лавки просидела?* Zwróćmy uwagę, że przysłowia 5 i 6, mimo, iż są od strony formalnej (składniowej) identyczne i semantycznie podobne, nie są wariantami tego samego zdania. W pierwszym przypadku (5) mają znaczenie: ‘разве тебе этого мало?’ lub ‘ну чего еще тебе надобно, не хватает в жизни?’. Rog.: *Только птичьего молока не хватает!* W drugim przypadku (6) sens jest inny – ‘людей не видишь, ценить их не умеешь’. *Лексykalно-семантычны вariantem* tego przysłowia, z projekcją ogólnego *tradycyjnego sensu* są: 1a) *За лесом деревьев не видит*. 1b) *Из-за леса дерева не видит*. 2) *Из-за леса стачего не видать лесу лежащего*. Wariantami przysłowia 6 nie są natomiast przysłowia, które realizują inny *tradycyjny sens*: 1a) *За чужими канунами своих покойников поминает*. 1b, 1c) *За чужим кануном своих родителей (покойников) поминает*. 2a) *За лесом видит, а под лесом нет*. 2b) *За лесом видит, а под носом не видит*. 3a) *Рукавиц ищет, а двои за поясом*. 3b) *Яким простота: рукавицы за поясом, а других ищет*. 3c) *Емеля простота!* 3d) *Хвать, похвать, нет рукавиц: а они у него за поясом*. 3e) *Чухломский рукошуй: рукавиц ищет, а они за поясом*. 3f) *Шут Мартын: рукавиц ищет, а двои за поясом торчат*. 3g) *Рукавицы за поясом, а он их ищет*. Odmianą badanych derywatów (inwariantu-8 аль – А?) jest podwojenie w zdaniu elementu składniowego, tzn. аль (али) – А, аль (али) – А?: 1) *Али мы тебя не любили, али чем прогневали?* (Płacz po zmarłym). Inną ich odmianą (Б аль – А?, А аль – В?) są przysłowia: 1) *На загадки идёшь аль на золоту казну* (tzn. откупаешься?) 2) *Дела пытаешь аль от дела льтаешь*. 3) *Ель аль сонна* (tzn. да или нет, согласие или отказ). 4) *Бок аль жох* (rodz. жеребья, в бабках). 5) *Копьё аль решето* (od игры в орлянку). 6) *Что вы, цари ли царици аль короли-королевици?*

Rozpatrzymy jeszcze następujące przykłady: 1) *Аль мой двор съезжим творится, что в него всяк валится?* 2) *Аль я хуже людей, что везде стоя пью?* 3) *Аль моя плешь наковальня, что в неё всяк толчёт?* 4) *Аль я виновата, что рубаха дыровата?* 5) *Аль моя плешь наковальня, что всяк по ней бьёт?* 6) *Аль забыли, как в старину любили (как прежде любили). Derywatami składniowymi (1), dla tego samego inwariantu-8 są również następujące: 1) *Аль я не рождён, не крещён, аль я чужой век заел?! 2) Что зубы оцериш? Аль железу увидел?* 3) *Что, аль живьём проглотишь? — Гляди, не поперхнись!* 4) *Что исхудал? сам лежал, аль над болью сидел?* 5) *Что не ешь? Аль крестить звали?* 6) *Что нахохлился? аль врага чуешь?**

Zilustrowaliśmy w jaki sposób pojęcie *form derywacyjnych i możliwych zmian* można zastosować w opisie tradycyjnych tekstów w naszym przypadku przysłów. Staraliśmy się pokazać, że dla tak specyficznego materiału językowego użycie terminu *derywacja* ‘как обобщенного термина для обозначения словоизменения (inflection) и словообразования (word-formation) вместе взятых, либо как названия для процессов (реже результатов) образования в языке любых вторичных знаков, в тот числе предложений (как знака языкового) [Лингвистический, 1990: 129] jest możliwe i perspektywiczne. Nowoutworzone znaki językowe, *warianty tekstów-przysłów* można objaśnić za pomocą *inwariantów* uznanych za podstawowe. Mogą być też wyprowadzone poprzez wykorzystanie określonych reguł, operacji – co próbowaliśmy pokazać powyżej, na ile pozwoliła nam objętość niniejszego artykułu.

Na zakończenie krótko przytoczymy jeszcze kilka przykładów, które ilustrują inne procesy derywacji, charakterystyczne dla paremiologii rosyjskiej.

2. *Derywacje gramatyczne*. Rozpatrzymy tutaj szczególnie następujące warianty: 1a) *Пуганая ворона и куста боится*. 1б) *Пугана ворона и куста боится*. W pierwszym przypadku użyta jest forma długa imiesłowu, w drugim – krótka (imiesłowu, a nie przymiotnika, dlatego, że przysłowia te zachowują formy imiesłowu *пуганая* – ‘та, которую не раз пугали’) poprzedza różniejszą formę ustną wyrażenia *пуганая ворона*: rzeczownik + przymiotnik.

Istnieją również inne warianty, w których obecne są nie tylko *derywacje gramatyczne* (2), ale i *leksykalne* (5): 2a) *Из куста шишуля за ногу тинуля (змея)*. 2b, 2c) *Из-за куста и ворона (wariant: и свинья) остра*. Gramatyczne: *из куста – из-за куста* (‘место, где прячутся, подкарауливают случайного прохожего’). Leksykalne: *шинуля – ворона – свинья*. W przypadku *wariantów 2* mamy do czynienia również z *derywacjami typu mieszanego* (6): *за ногу тинуля* (związek wyrazowy z rzeczownikiem odczasownikowym; *тинуля* od *тянуть*, *тянуть за ногу* kogo) i *остра* (krótka forma przymiotnika). *Derywacje składniowe + gramatyczne + leksykalne*: związek wyrazowy (rzecz. w M. + rzecz. w B.) i forma krótka przymiotnika pełnią w tradycyjnych zdaniach rolę części orzeczenia imiennego.

3. *Derywacje semantyczne*. Jest to najbardziej złożony typ *derywacji* obecny w przysłowiu, ponieważ jego motywacja ma swoje korzenie w kulturowej, językowej, folklorystycznej tradycji wyobrażeń o świecie i miejscu człowieka w nim.⁷ W większości są one ściśle związane także z *derywacjami leksykalnymi* (5), a miejscami również z *derywacjami stylistycznymi* (4). Przypomnijmy, że *inwariantem* w podobnych przypadkach jest nie tekst, a *tradycyjny sens całościowy*. Dlatego ograniczymy się w tym przypadku do kilku przykładów: 1a) *Смирного волка и телята лижут*. 1б) *Плохого Бога и телята лижут*. Identyczność semantyczna *волк = Бог* motywowana jest przez prawschodniosłowiańskie wyobrażenia o tym, że *лютый волк* (zwierzę leśne) i *Никола-всезаступник* (święty cudotwórca; ochraniający marynarzy i wędrowców, ale także pomagający rozbójnikom, złodziejom, ludzi szalonych) – to dwa oblicza jednego starego bóstwa pogańskiego. Istnieją również świadectwa o istnieniu starej ikony św. Nikoły (св. Николы), umownie nazywanej «Бог, в волчьей шерсти». Jako jego przeciwieństwo istnieje w języku *волк в овечьей шкуре*. W tym kontekście *смирный (волк) = плохой (Бог)* jest rozumiany jako ‘утрага магической силы’. Prawdziwy Bóg powinien być «грозен и беспощаден». Porównajmy je z innymi *derywatami leksykalno-semantycznymi* (3 i 5) w przysłowiach związanych z opisanymi powyżej. W przysłowiach Słowian wschodnich można zauważyć semantyczne podobieństwo *вор = воробей = волк* (= *ворон = монах = поп*; ostatnie wg cechy ‘чёрный’, tradycyjnie w pogaństwie ‘ритуально нечистый’). Ponieważ przykładów w tej grupie jest wiele, przytoczymy tylko kilka z nich: 1) *Есть в нём серой шерсти плок* (tzn. *вор*). 2) *Малый вор бежит, большой лежит*. 3)

⁷ Opracowania tego tematu np. [Надель-Червинская 1996: 315-454]; a także [Червинская 1999].

На лес и поп вор (tzn. всякий дрова ворует). 4) *Завтра вор авоська обманет, в лес уйдёт.* 5) *Вор воробей домосед, а люди не хвалят.* 6) *Сам наперёд бежит, а кричит: держи вора! А также: держи волка!* 7) *От вора отобьюсь, от приказного откуплюсь, от попа не отмолюсь.* 8) *Сова кума, воробей зятек.* W bajce rosyjskiej w takim stosunku występują również *лиса* i *волк*. Są to też *derywacje leksykalne* (5).

4. *Derywacje stylistyczne.* Wariantów tych derywacji jest w przysłowiaх niewiele - przestarzałe (np. starosłowiańskie), książkowe, w stylu wysokim lub potocznie, z dialektu, wulgarnie, nieprzyzwoite (obsceniczne).

Przykłady *derywacji typu mieszanego* (6): 1a) *Наука учит только умного.* Styl książkowy. 1b) *Наука не пиво, в рот не вольёшь.* Styl niski. 2a) *Всякая птица свои песни поет.* Przestarzałe, styl książkowy. 2b) *Каждый кулик свое болото хвалит.* Potocznie, wulgarnie. 2c) *Всякая лисица хвост свой хвалит.* Styl niski, przestarzałe. 3a) *Выше себя не прыгнешь.* Styl książkowy. 3b, 3c, 3d) *До неба (lub do небес, do звезд) не доплунешь.* Styl niski. 3e) *До звезд (do звезды, do месяца) рукой не достанешь.* Przestarzałe, książkowo. 3f) *Выше гузна не перди.* Wulgarnie. 3g) *Выше жопы не пернешь.* Wulgarnie. 3h) *Выше хуя не прыгнешь.* Obscenicznie, nieprzyzwoicie.

Jak można zauważyć przysłowia 1, 2 i 3 pochodzą od trzech różnych *inwariantów*. Dla wypowiedzeń typu 3 charakterystyczne są *derywacje semantyczne* (3), ze względu jednak na ich złożoność oraz objętość artykułu nie możemy zaprezentować ich szczegółowej analizy.

5. *Derywacje leksykalne.* Mówiliśmy o nich już wcześniej, przytoczymy tutaj jedynie kilka przykładów: 1a) *Из ивового куста — либо дрозд, либо сорока.* 1b) *Из куста шишуля за ногу тупуля (змея).* 1c, 1d) *Из-за куста и ворона (wariant: и свинья) остра.* 2a, 2b, 2c) *Согнуть кого в дугу (lub: в три дуги; в три погибели)* czyli 'naгрузками, непосильным трудом, тяжелой работой'. 2d, 2e, 2f) *Согнуть кого в бараний рог (lub: в три дуги; в три погибели).* Tutaj sens jest inny: 'наказать, унижить, усмирить'. 3a, 3b) *В три погибели согнулся (lub: согнуло; жизнью, бедой, горем, болезнью, тяжелой работой).* 3c, 3d, 3e) *Согнуться в три погибели (lub: в крюк; в дугу).*

6. *Derywacje typu mieszanego.* Zajmowaliśmy się nimi w tym artykule dość szczegółowo, dlatego nie będziemy powtarzać wyprowadzonych wniosków.

W dalszej perspektywie analizy derywacji w przysłowiaх ważne wydaje się zbadanie i opisanie wszystkich typów *inwariantów* charakterystycznych dla rosyjskich przysłów jako jeden ze sposobów klasyfikacji *małych form* języka folkloru.

Literatura

1. *Uniwersalny - Uniwersalny słownik języka polskiego*, 2005, red. S. Dubisz, słownik elektroniczny.
2. *Лингвистический – Лингвистический энциклопедический словарь*, 1990, под ред. В. Н. Ярцева. Москва.
3. Надель-Червинская М.А., 1996, *Профанный и сакральный уровни фольклорного текста* [In:] Надель-Червинская М.А., Червинский П.П., *Энциклопедический мир Владимира Даля*. Книга первая: Птицы, в 2-х тт., Ростов н/Д, т. 2, с. 315-454.
4. Падучева Е.В., 1977, *О семантических связях между басней и моралью*. [In:] *Труды по знаковым системам*, IX, Тарту.
5. Падучева Е.В., 1966, *Отождествление и различие упоминаемых объектов как одна из проблем анализа связного текста*. [In:] *Тезисы III Всесоюзной конференции по ИПС и автоматизированной обработке НТИ*, Москва.
6. Падучева Е.В., 1973, *Анафорические связи и глубинная структура текста*. [In:] *Проблемы грамматического моделирования*, Москва.
7. Падучева Е.В., 1967, *Выражение тождества упоминаемых объектов как одна из проблем синтеза языкового текста*. [In:] *III Всесоюзная конференция по ИПС и автоматизированной обработке НТИ*, Москва, т. 2.
8. Падучева Е.В., 1985, *Высказывание и его соотносительность с действительностью*, Москва.
9. Червинская М., 1999, *Парадигматика традиционных смыслов русской паремологии*. [In:] *Słowotwórstwo, semantyka i składania języków słowiańskich*, t.1. Pod red. M. Blicharski, H. Fontański, Katowice.
10. Червинский П. П., 1989, *Семантический язык фольклорной традиции*, Ростов-на-Дону.